

ОСОБЛИВОСТІ СТОСУНКІВ ПОДРУЖЖЯ У СІМ'ЯХ РІЗНОГО ТИПУ ЗА ЗАДОВОЛЕНІСТЮ ШЛЮБОМ

PECULIARITIES OF MARITAL RELATIONS IN FAMILIES ACCORDING TO DIFFERENT TYPES OF MARRIAGE SATISFACTION

У період визначних змін в умовах життя, глобальної кризи, що торкається всіх сфер соціального буття людини, однією з найважливіших стає проблема збереження відчуття гармонії, повноцінності життя, задоволеності шлюбом, що зумовлено переосмисленням ролі подружжя в організації різних сфер їхньої життєдіяльності, зміною соціально-економічних умов і новим поглядом на роль жінки та чоловіка в суспільстві і сім'ї. Якщо раніше стримуючим чинником розлучення подружжя була соціальна політика держави, певні установки суспільства, то тепер вони багато в чому втратили своє значення. Полегшено і спрощено шлюбнорозлучну процедуру, узаконено процедуру оформлення шлюбного контракту.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних особливостей взаємозв'язку між особливостями стосунків подружжя та задоволеністю шлюбом.

У дослідженні проаналізовано основні теоретичні дані про психологічну сутність феномена задоволеності шлюбом та особливості взаємозв'язку з особливостями стосунків подружжя. Описано процедуру дослідження та висвітлено його основні етапи, представлено та описано методи дослідження, узагальнено кількісний (кореляційний) та якісний аналіз даних. Розглянуто взаємозв'язки та встановлено статистично значущі від'ємні та додатні кореляційні зв'язки між показниками задоволеності шлюбом і функціонально-рольовою структурою сім'ї. Установлено особливості стосунків подружжя з різним типом задоволеності шлюбом.

Ключові слова: задоволеність шлюбом, показники задоволеності шлюбом, функціо-

нально-рольова структура сім'ї, рольові очікування, стосунки подружжя.

During the period of significant changes in living conditions, the global crisis affecting all spheres of social life, one of the most important is the problem of maintaining a sense of harmony, fullness of life, marriage satisfaction, due to rethinking of the role of spouses in organizing various spheres of their lives, changing socio-economic conditions and a new look at the role of women and men in society and the family. If before the restraining factor in the divorce was the social policy of the state, certain attitudes of society, now they have largely lost their significance. The divorce procedure has been facilitated and simplified, and the procedure for drawing up a marriage contract has been legalized.

The purpose of the study: theoretical justification and empirical study of the psychological features of the relationship between the peculiarities of marital relations and marriage satisfaction.

The study analyzes the main theoretical data on the psychological essence of the phenomenon of marriage satisfaction and the peculiarities of the relationship with the peculiarities of marital relations. The research procedure is described and its main stages are highlighted, research methods are presented and described, quantitative (correlation) and qualitative data analysis is generalized. Relationships and statistically significant negative and positive correlations between indicators of marriage satisfaction and functional-role structure of the family are considered. The peculiarities of the relationship of spouses with different types of marriage satisfaction are established.

Key words: marriage satisfaction, indicators of marriage satisfaction, functional-role structure of the family, role expectations, marital relations.

УДК.159.9:316.6

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.24.2.3>

Василенко І.А.

к.психол.н.,

доцент кафедри загальної

та диференціальної психології

Південноукраїнський національний

педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми. Проблема збереження сім'ї вийшла на новий рівень – психологічний. Недостатньо вивчено питання мотивації шлюбу, впливу на шлюб мотиваційних установок, психологічних особливостей подружжя. Немає систематизації, узагальнення знань, немає освітньої програми у цій сфері психології. Задоволеність шлюбом не є чимось незмінним, даним раз і назавжди і багато в чому залежить від відносин подружжя. Сучасний шлюб ґрунтується на сумісності сучасних людей як особистостей. Спільне життя вимагає від подружжя готовності до компромісу, вміння рахуватися з потребами партнера, поступатися один одному, розвивати в собі такі якості, як взаємна повага, довіра, взаєморозуміння. Проблема взаємозв'язку психологічних особливостей стосунків подружжя та задоволеності шлюбом стала актуальною у сучасному суспільстві.

Проблемам у сімейних відносинах присвячено чимало досліджень: концепція

теорії життєвого циклу сім'ї (М. Ніколос, В.В. Юстіціс, Д. Крістінсен); невротичний вплив у шлюбі (В. Айзенстайн); оптимальний вік вступу в шлюб (Глик і Нортон); фактори, які ускладнюють початкову фазу розвитку сім'ї (Мак-Голдрік); відносини з розширеними сім'ями, псевдонезалежність (Мейер, Бовен); проблема свободи вибору, самовираження, реалізації своїх можливостей (К. Роджерс, В. Сатир); подружні розбіжності (Л. Кемерун-Бендлер); подружні проблеми (Н.Н. Обозов, А.Н. Обозова); психологічна сумісність (Л.Н. Собчик).

У вищеперерахованих роботах переважно описано проблеми і чинники, що ускладнюють сімейне життя, пов'язані з впливом відмінностей у вихованні, сімейних установок (Є.Г. Едейміллер, В.В. Юстіціс, Дж. Браун, Ю.Є. Альошина, Л.Я. Гозман, О.М. Дубовська, В.М. Куніцина), стереотипів поведінки, у тому числі пов'язаних із різним сприйняттям

і передачею інформації (Л. Кемерун-Бендлер), і світоглядних поглядів у молодого подружжя (В. Сатир, К. Вітакер, М.М. Обозов), що, звичайно, створює передумови для психологічної незадоволеності шлюбом.

Сьогодні мало приділено уваги незадоволеності шлюбом подружжя, заснованої на різних психологічних характеристиках двох особистостей – чоловіка та дружини. При цьому одне з провідних місць у широкій програмі економічного, соціального і духовного розвитку сучасного суспільства, в умовах формування правової держави і стабілізації відносин усіх рівнів займає сім'я, заснована на гармонійних подружніх стосунках, що створюють задоволеність шлюбом. Завдання це важливе і складне, що вимагає пильної уваги громадськості та науки.

Методологічна та теоретична основа дослідження: рольові теорії особистості, в яких підкреслюється концептуальна роль взаємодії у формуванні соціально-психологічних явищ (Г. Блумер, Е. Гофман, Дж.Г. Мід, Р. Лінтон), психологія конвенціональності (Т. Шибутані), концепція статево-рольової соціалізації (Т.В. Говорун, О. Кікінеджи, Т.М. Титаренко), рольові підходи до соціалізації особистості (П.П. Горностай), концепції психології сімейних відносин (Т.В. Андреева, Л.Я. Гозман, С.І. Голод, В.М. Дружинін, С.В. Ковальов, М.М. Обозов), сучасні теорії системної сімейної психотерапії (Н. Аккерман, В.В. Столін, Ч. Фішман, Д. Фрімен, Е.Г. Ейдемільлер та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сім'я є об'єктом ретельного наукового аналізу дослідників із різних психологічних галузей. Проблема задоволеності шлюбом та стосунків подружжя займає важливе місце у психології сімейних стосунків. Значний внесок у її вивчення зробили зарубіжні (М. Аргайл, С. Альбрехт, Р. Вінч, Р. Левіс, Д. Олсон) та вітчизняні (Ю.Є. Альшина, Т.В. Андреева, І.Н. Хмарук, А.Н. Волкова, Т.А. Гурко, Н.Н. Обозов, Т.В. Сенько, А.І. Ташова та ін.) науковці. Існує два підходи до визначення задоволеності шлюбом: 1) відповідність між наявним та бажаним, тобто наявного з можливими альтернативами, якщо існуючі стосунки припинилися; 2) ототожнення задоволеності шлюбом із суб'єктивним відчуттям задоволення-незадоволення під час оцінки подружжям усіх аспектів шлюбу.

Задоволеність шлюбом розглядають також як узагальнену емоцію, генералізоване переживання, і зазначається, що дане стійке емоційне відчуття може виявлятися як в емоціях, так і в різноманітних думках, оцінках, порівняннях. Виділяють загальну задоволеність шлюбом і задоволеність окремими аспектами шлюбу, що складається з окремих оцінок його різних боків залежно від вимог,

що ставляться до особистості партнера і до обставин сімейного життя (В.В. Столін) На задоволеність шлюбом впливає якість міжособистісних стосунків, причому особливо відзначається важливість сприймання й оцінки рольової узгодженості і рольової адекватності партнера, тобто рольової відповідності того, наскільки успішним сприймають свій шлюб самі партнери (А.К. Дмитренко).

У контексті дослідження рольові очікування розглядаються як компонент функціонально-рольової структури сім'ї; здійснюється аналіз функцій сім'ї, які визначають основний зміст сукупності сімейних ролей, а також особливостей функціонально-рольового розподілу сучасної сім'ї. Рольова структура сім'ї забезпечує ефективне її функціонування й задоволення потреб усіх її членів за умов рольової узгодженості – несуперечливості сімейних ролей, які утворюють цілісну систему. Основними параметрами рольової структури сім'ї є характер керівництва, який визначає систему стосунків влади й підпорядкування, тобто ієрархічну побудову сім'ї і розподіл ролей згідно з тими завданнями, які вирішує сім'я на певній стадії свого життєвого циклу.

На думку вітчизняних та зарубіжних дослідників (П.П. Горностай, А.М. Обозов, М.М. Обозов, Ю.Н. Олейник), показником ефективною сімейно-рольовою взаємодії подружжя є сімейно-рольова сумісність як вид міжособистісної сумісності. На думку А.Н. Волкової та Т.М. Трапезнікової, сімейно-рольова сумісність подружжя передбачає узгодженість сімейних цінностей, узгодженість рольових очікувань і рольових домагань подружжя, загальну рольову адекватність шлюбних партнерів. Також більшість авторів, окрім значущості інших чинників, має на увазі або відкрито визнає велику роль особових, соціально зумовлених характеристик подружжя в оцінці якості їхнього шлюбу і загального здоров'я сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні використовувалися теоретичні методи, зокрема аналіз літератури, узагальнення та систематизації теоретичних даних; емпіричні, а саме: спостереження, бесіда, тестування, анкетування. Обробка отриманих даних здійснювалася за допомогою кількісного й якісного аналізу.

В емпіричному дослідженні були використані психодіагностичні методики: FPI (Фрайбургський багатофакторний особистісний опитувальник); Опитувальник «Задоволеність шлюбом» (ОЗШ) В.В. Століна, Т.Л. Романової, Г.П. Бутенко; Опитувальник «Рольові очікування партнерів» (РОП) А.Н. Волкової; Опитувальник «Розуміння. Емоційне тяжіння. Авторитетність» (РЕА); Опитувальник «Суб'єктивна

оцінка міжособистісних відносин» СОМО С.В. Духновського. Вибірку становили дорослі досліджувані – подружжя у віці від 24 до 68 років. Усього в дослідженні брало участь 35 подружніх пар зі стажем у шлюбі від одного до 40 років.

За допомогою методу кореляційного аналізу (за К. Пірсоном) досліджено статистично значущі взаємозв'язки між показниками таких психологічних явищ, особливості стосунків подружжя та задоволеність шлюбом. Установлено від'ємні кореляційні зв'язки ($\rho \leq 0,05$) між абсолютно благополучними відносинами у шлюбі (АБ) та депресивністю (Д), раздатованістю (Р). Визначено додатні кореляційні зв'язки ($\rho \leq 0,05$) між абсолютно благополучними відносинами у шлюбі (АБ) та відкритістю (Від).

Виявлено від'ємний кореляційний зв'язок ($\rho < 0,05$) між благополучними відносинами у шлюбі (Б) та спонтанною агресією (СА). Додатний – із показником «емоційна лабільність» (ЕЛ). Визначено додатні кореляційні зв'язки ($\rho \leq 0,05$) між скоріше благополучними відносинами у шлюбі (ШБ) та товариськістю (Т). Додатний кореляційний зв'язок – між скоріше неблагополучними відносинами у шлюбі (ШНБ) ($\rho \leq 0,05$) та показником невротичності (Н).

Установлено наявність додатних кореляційних зв'язків ($\rho \leq 0,05$) між неблагополучними відносинами у шлюбі (НБ) та депресивністю (Д). Значущий від'ємний взаємозв'язок – із урівноваженістю (В). Розкрито додатний кореляційний зв'язок на 5%-му рівні між абсолютно благополучними відносинами у шлюбі (АНБ) і невротичністю (Н), спонтанною агресією (СА) та від'ємний зв'язок – із товариськістю (Т), відкритістю (Від).

Визначено додатні кореляційні зв'язки на 1%-му рівні між абсолютно благополучними відносинами у шлюбі (АБ) і розумінням партнерів у шлюбі (Р), емоційним тяжінням партнерів у шлюбі (ЕТ). Установлено значущі додатні зв'язки на 5%-му рівні між благополучними відносинами у шлюбі (ШБ) та емоційним тяжінням партнерів у шлюбі (ЕТ).

Розкрито від'ємний взаємозв'язок на 5%-му рівні між показником «скоріше неблагополучні відносини у шлюбі» (ШНБ) із показником «емоційне тяжіння партнерів у шлюбі» (ЕТ). Виявлено значущий від'ємний взаємозв'язок на 5%-му рівні неблагополучних відносин у шлюбі (НБ) із показником «розуміння партнерів у шлюбі» (Р).

Викрито від'ємні кореляційні зв'язки ($\rho \leq 0,01$) абсолютно неблагополучних відносин у шлюбі (АНБ) з показниками «розуміння партнерів у шлюбі» (Р), «емоційне тяжіння партнерів у шлюбі» (ЕТ), на 5%-му рівні з показником «агресія у шлюбі» (А). Визна-

чено кореляційні зв'язки ($\rho \leq 0,05$) між показником «неблагополучні відносини у шлюбі» (НБ) та конфліктністю (К).

Виявлено додатні зв'язки між задоволеністю шлюбом (ЗШ) із такими рольовими очікуваннями до шлюбу: господарсько-побутова сфера (ГП+), батьківське – виховна сфера (БВ+), зовнішня привабливість (ЗП+) та повагою між подружжям: розуміння (Р+), емоційне тяжіння (ЕТ), авторитетність (А).

За результатами емпіричного дослідження встановлено наявність неоднозначних значущих додатних та від'ємних кореляційних зв'язків на рівнях $\rho \leq 0,01$; $\rho \leq 0,05$ між досліджуваними показниками та рівнями задоволеністю шлюбом.

За допомогою методів «асів» та «профілів» виявлено групи досліджуваних осіб залежно від рівня сформованості їх задоволеності шлюбом. Аналіз зазначених профілів та їх порівняння уможливив виявлення психологічних особливостей: спонтанної агресії, депресивності, зовнішньої привабливості, розуміння, емоційного тяжіння, авторитетності, агресії, маскуліності/феміності у подружжя з різним типом задоволеності шлюбом. Описано психологічні портрети представників груп задоволених шлюбом та незадоволених шлюбом, які дають змогу констатувати, що значущі відмінності існують. На основі якісного аналізу емпіричних даних встановлено як загальні риси впливу особистих установок подружжя і рольових очікувань на задоволеність шлюбом, так і специфіку задоволеності шлюбом залежно від особливостей стосунків подружжя.

Установлено, що групам осіб, які характеризується високими показниками задоволеності шлюбом, притаманна імпульсивність, а найменш характерний особистісний чинник – реактивна агресія. Цим досліджуваним притаманні покірність, поступливість та м'якість.

Представлені дані показують, що в групі досліджуваних, які характеризується низькими показниками задоволеності шлюбом, найбільш виражена депресивність. Це характерно для осіб зі зниженим фоном настрою. Занурені у власні переживання, вони викликають неприязнь, роздратування у оточуючих. Їх можуть уважати недоступними, вони уникають спілкування, їм притаманні надмірна гордовистість, відчуженість похмурість.

Найнижчим показником для цієї групи виступає маскуліність/феміність. Для цих досліджуваних характерні чутливість, схильність до хвилювань, м'якість, поступливість, скромність у поведінці.

У результаті дослідження задоволеності шлюбом подружжям був виявлений взаємозв'язок із рольовими очікуваннями і домаганнями у шлюбі подружжя. Установлено, що

в групі осіб, яка характеризується високими показниками задоволеності шлюбом, найбільш виражений показник рольових очікувань і домагань у шлюбі за шкалою «зовнішня привабливість», що відображає бажання чоловіка (дружини) мати зовні привабливого партнера. Найменш характерний показник задоволеності шлюбом – господарський (побутовий), який відображає ступінь залученості партнерів у господарсько-побутову сферу.

Представлені дані показують, що в групі досліджуваних, які характеризуються низькими показниками задоволеності шлюбом, найбільш виражений показник рольових очікувань і домагань у шлюбі «зовнішня привабливість». Що відображає бажання чоловіка (дружини) мати зовні привабливого партнера. Найнижчим показником для цієї групи виступає емоційно-терапевтична шкала, яка розглядається як показник значущості для чоловіка (дружини) взаємної моральної та емоційної підтримки членів сім'ї, орієнтація на шлюб як середовище, яке сприятиме психологічній розрядці і стабілізації.

У результаті дослідження задоволеності шлюбом подружжям був виявлений взаємозв'язок із повагою між подружжям. Установлено, що у групі осіб, які характеризуються високими показниками задоволеності шлюбом по всім трьом шкалам: розуміння, емоційне тяжіння та авторитетність. Це свідчить про те, що розуміння, емоційна привабливість і повага партнерів у шлюбі є необхідними умовами задоволеності шлюбом.

Представлені дані показують, що в групі досліджуваних, яка характеризується низькими показниками задоволеності шлюбом, найбільш вираженими показниками поваги у шлюбі є розуміння та авторитетність.

У результаті дослідження задоволеності шлюбом подружжям був виявлений взаємозв'язок із суб'єктивною оцінкою міжособистісних відносин. Так, установлено, що у групі осіб, які характеризуються високими показниками задоволеності шлюбом, найбільш виражене прагнення зайняти позицію «на рівних». Партнеру властиві тактовність і дружелюбність, співпраця, щирість і безпосередність у відносинах. Найменш характерний показник задоволеності шлюбом – відчуженість у відносинах, що характеризує демонстрацію залежності, конформності з метою уникнути самотності і «непотрібності». У цілому в результаті проведеного дослідження встановлено, що досліджуваним визначеного типу задоволеності шлюбом притаманні певні особливості стосунків подружжя.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз літератури показав, що психологічний клімат сім'ї створюють члени кожної родини і від їхніх зусиль залежить, яким він буде – спри-

ятливим чи несприятливим. Вихідною основою сприятливого клімату сім'ї є подружні стосунки. Сучасний шлюб ґрунтується на сумісності сучасних людей як особистостей. Спільне життя вимагає від подружжя готовності до компромісу, вміння рахуватися з потребами партнера, поступатися один одному, розвивати в собі такі якості, як взаємна повага, довіра, взаєморозуміння. Висвітлено неоднотайність поглядів науковців відносно сутності поняття «задоволеність шлюбом» та його похідних.

Результати проведеного аналізу літератури показують, що рівень задоволеності шлюбом особистості можна визначити, урахувавши у сукупності низку критеріїв, серед яких провідну роль грають особливості стосунків подружжя: безконфліктне спілкування, довірливість, емпатія, розуміння один одного, любов, довіра, взаємна поступливість та повага. Наявні зв'язки між особливостями стосунків подружжя та задоволеності шлюбом зумовлюють необхідність дослідження характеру їх прояву.

Рольова структура дає змогу визначити, яке місце займає чоловік у сімейній ієрархії, які обов'язки лежать на його плечах і з чим пов'язано їх покладання на нього: зі статтю, бажанням самого партнера, традиціями або особливостями окремих соціальних вимог і т. д. Незважаючи на те що розподіл ролей не є єдиним критерієм класифікації сімейних відносин, його можна назвати одним із найважливіших показників життєдіяльності сім'ї. Виходячи із цього, можна зробити висновок, що від удалого розподілу сімейних ролей у період зародження та становлення сім'ї залежить сприятливість клімату сім'ї зрілою.

У ході кореляційного аналізу виявлено кореляційні зв'язки на 1% та 5% рівнях між показниками особливостей стосунків подружжя та рівнями задоволеності шлюбом. На основі якісного аналізу емпіричних даних установлено загальні риси впливу особливостей стосунків подружжя, їх особистих установок і рольових очікувань на задоволеність шлюбом. У цілому в результаті проведеного дослідження встановлено, що досліджуваним із певним типом задоволеності шлюбом притаманні певні особливості стосунків подружжя. Проведене теоретико-емпіричне дослідження дало змогу розширити і поглибити уявлення про особливості сучасної сім'ї та продемонструвало актуальність розроблення даної проблеми в науковій і практичній психології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї. Київ : МАУП, 2001. 96 с.
2. Духновский С.В. Диагностика межличностных отношений. Санкт-Петербург : Речь, 2010. С. 45–50.

3. Зозуль Т.В. Психологічні особливості розподілу сімейних ролей у подружніх парах із суттєвою різницею у віці. *Психологія і особистість*. 2016. № 1(9). С. 129–138.

4. Ільчишин Н.О. Подружня зрілість як чинник стабільності подружніх стосунків та задоволеності шлюбом. *Соціально-психологічний вимір розвитку сім'ї*: зб. матер. конф. Київ, 2008. С. 73–80.

5. Корольчук М.С. Психологія сімейних взаємин. Київ : Ніка-Центр, 2011. 312 с.

6. Лисенко Л.М. Психологічні чинники задоволеності стосунками в подружніх парах. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 5. С. 73–77.

7. Эйдемиллер Э., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 656 с.